

Milan Kundera (* 1929): Žert (napsáno 1965, vydáno 1967)

Kniha je rozdělena do 7 dílů, nazvaných vždy podle postavy vypravěče (vypravěčky) a členěných na kratší číslované kapitoly: I. Ludvík, II. Helena, III. Ludvík, IV. Jaroslav, V. Ludvík, VI. Kostka, VII. Ludvík, Jaroslav, Helena.

Největší pozornost je věnována Ludvíku Jahnovi, který pochází z jihomoravského maloměsta. Právě sem se po letech vrací, veden promyšleným záměrem jedné soukromé, neobvyklé pomsty. Teprve postupně odkrýváme Ludvíkovu motivaci a obsah jeho nynějšího záměru. Ludvík se připomene dávnému příteli z mládí a půjčí si od něj byt. Tušíme, že v něm rozhodně nechce být sám, ale dřív, než si sem přivede vyhlédnutou ženu, vrátíme se s ním ve vzpomínkách do r. 1949 (brzy po komunistickém převratu v Československu), kdy byl vysokoškolským studentem a komunistou a studoval na univerzitě v Praze, kde působil také jako funkcionář ve svazu studentstva.

Díl třetí: Ludvík

2

(...) Markéta patřila mezi ty ženy, které berou všechno vážně (touto vlastností dokonale splývala se samým géniem doby) a jimž je dáno sudičkami do vínku, že schopnost víry bude jejich nejsilnější vlastností. Tím nechci eufemisticky naznačovat, že by snad byla hloupá; nikoli: byla dosti nadaná a bystrá a ostatně natolik mladá (chodila do prvního ročníku a bylo jí devatenáct let), že naivní důvěřivost patřila spíš k jejím půvabům než k jejím nedostatkům, tím spíš, že byla provázena nesporným tělesným půvabem. My všichni na fakultě jsme měli Markétu rádi a více či méně jsme se o ni pokoušeli, což nám (alespoň některým z nás) nepřekáželo, abychom si z ní zároveň nedělali mírnou a dobře míněnou legraci.

Legrace se ovšem špatně snášela s Markétou, a s duchem doby ještě hůře. Byl první rok po únoru osmačtyřicátého roku; začal nový život, opravdu zcela jiný, a tvář toho nového života, jak mi utkvěla ve vzpomínkách, byla strnule vážná, přičemž podivné na té vážnosti bylo to, že se nemračila, nýbrž měla podobu úsměvu; ano, ta léta o sobě prohlašovala, že jsou nejradostnější ze všech let, a každý, kdo se neradoval, byl okamžitě podezírán, že ho vítězství dělnické třídy zarmucuje anebo (což nebylo o nic menší provinění) že je *individualisticky* ponořen do svých niterných smutků.

Neměl jsem tehdy mnoho niterných smutků, naopak jsem měl značný smysl pro legraci, a přece se nedá říci, že bych před radostnou tváří doby uspěl bez výhrad, protože mé legrace byly příliš nevážné, kdežto radost té doby nemilovala taškárství a ironii, byla to radost, jak jsem řekl, vážná, hrdě se titulující jako „historický optimismus vítězné třídy“, radost asketická a slavnostní, prostě Radost.

Vzpomínám si, jak jsme byli tehdy na fakultě organizováni do takzvaných studijních kroužků, které se často scházely, aby provedly veřejnou kritiku a sebekritiku všech svých členů a vypracovaly pak z ní na každého hodnotící posudek. Měl jsem tehdy jako každý komunista mnoho funkcí (pracoval jsem na významném místě ve Svazu vysokoškolského studentstva), a protože jsem přitom nebyl ani špatný student, nemohlo pro mne takové hodnocení dopadnout nijak špatně. Ale přece za věty uznání, v nichž se vypisovala má aktivita, můj dobrý poměr k státu, práci a znalost marxismu, přidávala se většinou i věta, že mám na sobě „pozůstatky individualismu“. Taková výhrada nemusila být nebezpečná, protože bylo dobrým zvykem psát i do nejlepšího kádrového posudku nějakou kritickou poznámku, někomu vytknout „malý zájem o revoluční teorii“, jinému „chladný poměr k lidem“, jinému malou „bdělost a ostražitost“, někomu třeba „špatný poměr k ženám“, ovšem ve chvíli, kdy již nebyla sama o sobě, kdy se k ní přidala další výhrada anebo kdy se člověk dostal do nějakého konfliktu nebo se stal obětí podezření či útoku, mohly se takové

„pozůstatky individualismu“ anebo „špatný poměr k ženám“ stát seménkem zkázy. A v tom byla zvláštní fatálnost, že takové semeno nosil si s sebou ve své kádrové kartě každý, ano, každý z nás.

Někdy (spíš ze sportu než z opravdových obav) jsem se proti nařčení z individualismu bránil a chtěl jsem, aby mi kolegové doložili, proč jsem individualista. Neměli pro to dokladů zvlášť konkrétních; říkali: „Protože se tak chováš.“ „Jak se chováš?“ ptal jsem se. „Pořád se tak divně usmíváš.“ „No a? Raduji se!“ „Ne, ty se usmíváš, jako by sis něco pro sebe myslel.“

Když soudruzi usoudili, že mé chování a usmívání je intelektuálské (jiné proslulé pejorativum těch časů), uvěřil jsem jim nakonec, protože jsem si neuměl představit (bylo to prostě nad míru mé smělosti), že by se všichni ostatní mýlili, že by se mýlila sama Revoluce, duch doby, kdežto já, jednotlivec, bych měl pravdu. Začal jsem poněkud kontrolovat své úsměvy a záhy pak v sobě pociťovat malou trhlinu otevírající se mezi tím, kým jsem byl, a mezi tím, kým jsem (podle mínění ducha doby) být měl a snažil se být.

Ale kdo jsem tedy tehdy opravdu byl? Chci na tu otázku odpovědět zcela poctivě: Byl jsem ten, kdo má několik tváří.

A tváří přibývalo. Asi měsíc před prázdninami jsem se začal sblížovat s Markétou (chodila do prvního, já do druhého ročníku) a snažil jsem se jí imponovat podobně hloupým způsobem, jakým se o to snaží dvacetiletí mužové všech časů: nasazoval jsem si masku; předstíral jsem, že jsem starší (duchem a zkušenostmi), než jsem byl; předstíral jsem, že mám od všech věcí odstup, že se dívám na svět z výšky a že nosím kolem své kůže ještě jinou, neviditelnou a neprůstřelnou kůži. Tušil jsem (ostatně správně), že žertování je srozumitelným výrazem odstupu, a jestliže jsem žertoval vždycky rád, žertoval jsem s Markétou zvlášť usilovně, vyumělkovaně a únavně.

Ale kdo jsem tedy byl doopravdy? Musím to znovu opakovat: Byl jsem ten, kdo má několik tváří.

Byl jsem vážný, nadšený a přesvědčený na schůzích; štouravý a popichovačný mezi nejbližšími kamarády; byl jsem cynický a křečovitě duchaplný s Markétou; a když jsem byl sám (a myslel na Markétu), býval jsem bezradný a školácky rozechvěný.

Byla snad ta poslední tvář ta pravá?

Ne. Všechny ty tváře byly pravé: Neměl jsem jako pokrytci tvář pravou a tváře falešné. Měl jsem několik tváří proto, že jsem byl mlád a nevěděl jsem sám, kdo jsem a kdo chci být. (Avšak disproporce mezi těmi všemi tvářemi mne trémovala; nevrostl jsem zcela ani do jedné z nich a pohyboval jsem se za nimi nemotorně a slepecky.)

Psychologická i fyziologická mašinérie lásky je tak složitá, že v jistém údobí života musí se mladý muž soustředit téměř výhradně na pouhé její zvládnutí a uniká mu pak vlastní obsah lásky – žena, kterou miluje (podobně jako třeba mladý houslista nemůže se dost dobře soustředit na obsah skladby, dokud nezvládne manuální techniku natolik, aby na ni mohl při hře přestat myslet). Mluvil-li jsem o svém školáckém rozechvění při myšlenkách na Markétu, musím v tomto smyslu doplnit,

že pramenilo ani ne tak z mé zamilovanosti, jako z mé nešikovnosti a nejistoty, jejíž tíhu jsem cítil a která se stala vládcem mých pocitů a myšlenek mnohem více než Markéta.

Tíhu těch rozpaků a nešikovnosti jsem nadzvedával tím, že jsem se nad Markétu vytahoval: snažil jsem se s ní nesouhlasit nebo se přímo vysmívat všem jejím názorům, což nebylo ani tak obtížné, protože to byla dívka při své bystrosti (a při své kráse, která – jako

každá krása – sugerovala okolí zdánlivou nepřístupnost) důvěřivě prostoduchá; neuměla se nikdy podívat za věc a viděla jen věc samu; chápala znamenitě botaniku, ale stávalo se, že nerozuměla anekdotě, kterou jí vyprávěli kolegové; nechávala se strhnout všemi entuziasmy doby, ale ve chvíli,

kdy byla svědkem nějaké politické praktiky konané ve smyslu zásady účel světi prostředky, stávala se stejně nechápavou, jako když stála před anekdotou svých kolegů; však proto také soudruzi usoudili, že potřebuje své nadšení posílit vědomostmi o strategii a taktice revolučního hnutí, a rozhodli, že se má o prázdninách zúčastnit čtrnáctidenního stranického školení.

To školení mi přišlo velice nevhod, protože právě v těch čtrnácti dnech zamýšlel jsem být s Markétou sám v Praze a dovést náš vztah (který až dosud pozůstával z procházek, hovorů a několika polibků) k určitějším koncům; neměl jsem na výběr než právě těch čtrnáct dnů (další čtyři týdny jsem měl strávit na zemědělské brigádě a posledních čtrnáct dnů prázdnin být u matky na Slovácku), takže jsem nesl s bolestnou žárlivostí, když Markéta nesdílela můj smutek, na školení se nijak nehněvala, ba dokonce mi říkala, že se na ně těší.

Ze školení (konalo se v jakémsi zámku uprostřed Čech) mi poslala dopis, který byl takový jako ona sama: plný upřímného souhlasu se vším, co žila; všechno se jí líbilo, i ranní čtvrt hodinka tělocviku, referáty, diskuse i písně, které tam zpívali; psala mi, že tam vládne „zdravý duch“; a ještě z pilnosti připojila úvahu o tom, že revoluce na Západě nedá na sebe dlouho čekat.

Když se to tak vezme, souhlasil jsem vlastně se vším, co Markéta tvrdila, i v brzkou revoluci v západní Evropě jsem věřil; jen s jedním jsem nesouhlasil: aby byla spokojená a šťastná, když se mi po ní stýskalo. A tak jsem koupil pohlednici a (abych ji ranil, šokoval a zmátl) napsal jsem: Optimismus je opium lidstva! Zdravý duch páchne blbostí. Ať žije Trockij! Ludvík.

3

Na mou provokativní pohlednici mi Markéta odpověděla stručným lístkem s banálním textem a na další má psaní, která jsem jí během prázdnin posílal, se neozývala. Byl jsem kdesi na Šumavě, hrabal jsem sena s vysokoškolskou brigádou a z Markétina mlčení na mne padal veliký smutek. Psal jsem jí odtud skoro každý den dopisy, které byly naplněny prosebnou a melancholickou zamilovaností; prosil jsem ji, abychom se mohli alespoň posledních čtrnáct dnů prázdnin ještě vídat, byl jsem připraven nejezdit domů, nevidět svou opuštěnou matku a jet kamkoli za Markétou; a to všechno nejenom proto, že jsem jí měl rád, ale hlavně proto, že to byla jediná žena na mém obzoru a že situace chlapce bez dívky byla pro mne nesnesitelná. Ale Markéta na mé dopisy neodpovídala. (...)

Nechápal jsem, co se děje. Přijel jsem v srpnu do Prahy...

Telefonoval jsem; cizí ženský hlas v telefonu mi oznámil, že Markéta odjela z Prahy.

Byl jsem nešťastný, jak jen může být nešťastný dvacetiletý chlapec, když je bez ženy; chlapec ještě dosti nasmělý, který poznal až dosud fyzickou lásku jen několikrát, letmo a špatně, a který se jí přitom v mysli nepřetržitě obírá. Dny byly k nepřechkání dlouhé a zbytečné; nemohl jsem číst, nemohl jsem pracovat, chodil jsem třikrát denně do biografu na všechna odpolední i večerní představení, jak jdou za sebou, jen abych nějak ubil čas, jen abych nějak přehlušil houkavý súví hlas, který vydávalo nepřetržitě mé nitro. Já, o němž měla Markéta (díků mému usilovnému vytahování) dojem, že jsem již málem znuděn ženami, netroufal jsem si oslovit dívky jdoucí po ulici, dívky, jejichž krásné nohy mne bolely v duši.

Přivítal jsem proto docela, že přišlo konečně září, s ním opět škola a ještě o pár dnů dříve má práce na Svazu studentstva, kde jsem měl vlastní místnost a mnoho všelijaké práce. Avšak již druhého dne mne telefonicky pozvali na stranický sekretariát. Od toho okamžiku si pamatuju všechno docela podrobně: Byl slunný den, vyšel jsem z budovy Svazu studentstva a cítil jsem, že smutek, jímž jsem byl celé prázdniny naplněn, ze mne zvolna opadá. Šel jsem na sekretariát s příjemnou zvědavostí. Zazvonil jsem a dveře mi otevřel předseda výboru, vysoký mladík s úzkou tváří, světlými vlasy a ledově modrýma očima. Řekl jsem „čest práci“, on nepozdravil a řekl: „Běž dozadu, čekají tě tam.“ Vzadu v poslední místnosti na sekretariátě mne čekali tři členové stranického vysokoškolského výboru. Řekli, abych se posadil. Posadil jsem se a pochopil jsem, že se děje něco neblahého. Všichni tři soudruzi, které jsem dobře znal a byl jsem zvyklý se s nimi vesele bavívat, tvářili se nepřístupně; tykali mi sice (jak je pravidlem mezi soudruhy), ale nebylo to

najednou *přátelské* tykání, nýbrž tykání úřední a *hrozivé*. (Přiznám se, že od té doby mám k tykání averzi; má být původně výrazem důvěrné blízkosti, ale jsou-li si tykající lidé vzájemně cizí, nabude okamžitě opačného významu, je výrazem hrubosti, takže svět, v němž si lidé tykají všeobecně, není světem obecného přátelství, nýbrž světem obecné neúcty.)

Seděl jsem tedy před třemi tykajícími vysokoškoláky, kteří mi položili první otázku: zda prý znám Markétu. Řekl jsem, že ji znám. Ptali se mne, jestli jsem si s ní dopisoval. Řekl jsem, že ano. Ptali se mne, jestli si nepamatuju, co jsem jí psal. Řekl jsem, že si to nepamatuju, avšak pohlednice s provokačním textem mi v té chvíli vytanula před očima a já jsem začal tušit, oč jde. Nemůžeš si vzpomenout? ptali se mne. Ne, říkal jsem. A co ti psala Markéta? Pokrčil jsem rameny, abych vzbudil dojem, že mi psala o intimních věcech, o nichž tu nemohu hovořit. Nepsala ti něco o školení? ptali se. Ano, psala, řekl jsem. Co ti o tom psala? Že se jí tam líbí, odpověděl jsem. A co dál? Že jsou dobré referáty a dobrý kolektiv, odpovídal jsem. Psala ti, že vládne na školení zdravý duch? Ano, řekl jsem, snad něco takového psala. Psala ti, že poznává, co je to síla optimismu? ptali se dál. Ano, řekl jsem. A co ty si myslíš o optimismu, zeptali se. O optimismu? Co bych si o něm měl myslet? ptal jsem se. Považuješ se sám za optimistu? ptali se dál. Považuju, řekl jsem nesměle. Mám rád legraci, jsem docela veselý člověk, snažil jsem se zlehčit tón výslechu. Veselý může být i nihilista, řekl jeden z nich, může se třeba smát lidem, kteří trpí. Veselý může být i cynik, pokračoval. Myslíš si, že se dá vybudovat socialismus bez optimismu? zeptal se jiný. Ne, řekl jsem. Tak ty tedy nejsi pro to, aby se u nás vybuďoval socialismus, řekl třetí. Jak to? bránil jsem se. Protože optimismus je pro tebe opium lidstva, útočili. Jak to, opium lidstva? bránil jsem se stále. Nevykrucuj se, napsals to. Marx nazval opiem lidstva náboženství, ale pro tebe je opiem náš optimismus! Napsals to Markétě. Byl bych zvědav, co by na to řekli naši dělníci a úderníci, kteří překračují plány, kdyby se dověděli, že jejich optimismus je opium, navázal hned jiný. A třetí dodal: Pro trockistu je budovatelský optimismus vždycky jen opiem. A ty jsi trockista. Proboha, jak jste na to přišli? bránil jsem se. Napsals to nebo nenapsal? Snad jsem něco takového z legrace napsal, vždyť už jsou to dva měsíce, nepamatuji se na to. Můžeme ti to připomenout, řekli a četli mi mou pohlednici: Optimismus je opium lidstva. Zdravý duch páchne blbostí! Ať žije Trockij! Ludvík. Věty zněly v malé místnosti politického sekretariátu tak strašně, že jsem se jich v té chvíli bál a cítil jsem, že mají ničivou sílu, již neodolám. Soudruzi, to měla být legrace, řekl jsem a cítil, že mi nikdo nemůže uvěřit. Je vám to k smíchu? zeptal se jeden ze soudruhů dvou dalších. Oba zavrtěli hlavou. To byste museli znát Markétu! řekl jsem. My ji známe, odpověděli mi. Tak vidíte, řekl jsem, Markéta bere všechno vážně, my jsme si z ní vždycky dělali trochu legraci a snažili jsme se ji šokovat. To je zajímavé, řekl jeden ze soudruhů, nezdálo se nám podle dalších tvých dopisů, že bys Markétu nebral vážně. Copak vy jste četli všechny mé dopisy Markétě? Tak tedy, protože Markéta bere všechno vážně, ujal se slova jiný, ty si z ní děláš legraci. Ale řekni nám, co je to, co bere vážně? To je třeba strana, optimismus, kázeň, že? A tohle všechno, co ona bere vážně, je tobě k smíchu. Soudruzi, pochopte, říkal jsem, vždyť já si ani nepamatuju, jak jsem to psal, psal jsem to narychlo, takových pár vět, z legrace, ani jsem na to nemyslel, co píšu, kdybych tím myslel něco zlého, přece to nepošlu na stranické školení. To je snad jedno, jak jsi to psal. Ať jsi to psal rychle nebo pomalu, na koleně nebo na stole, mohl jsi napsat jen to, co je v tobě. Nic jiného jsi napsat nemohl. Možná že kdyby sis to byl víc rozmyslel, byl bys to nenapsal. Takhle jsi to napsal bez přetvářky. Takhle alespoň víme, kdo jsi. Tak aspoň víme, že máš víc tváří, tu jednu pro stranu a tu druhou pro jiné. Cítil jsem, že moje obrana pozbyla účinných argumentů. Opakoval jsem ještě několikrát ty stejné: že to byla legrace, že to byla jen bezvýznamná slova, že za tím byla moje nálada a podobně. Odmítli mne. Řekli, že jsem napsal své věty na otevřenou pohlednici, že je mohl kdokoli číst, že ta slova měla *objektivní* dosah a že k nim nebyla připsána žádná vysvětlivka o mé náladě. Pak se mne zeptali, co všechno jsem z Trockého četl. Řekl jsem, že nic. Zeptali se mne, kdo mi ty knihy půjčoval. Řekl jsem, že nikdo. Zeptali se mne, s jakými trockisty jsem se scházel. Řekl jsem, že s žádnými. Řekli mi, že mne zbavují s okamžitou platností funkce na Svazu studentstva a požádali mne, abych jim odevzdal klíče od místnosti. Měl jsem je v kapse a dal jsem jim je. Potom

řekli, že stranicky můj případ vyřeší má základní organizace na přírodovědecké fakultě. Vstali a dívali se mimo mne. Řekl jsem „čest práci“ a šel jsem pryč.

Pak jsem si vzpomněl, že mám v místnosti na Svazu studentstva mnoho svých věcí. (...) Odevzdal jsem sice před chvílí klíč na okresním sekretariátě, ale vrátný v přízemí mne znal a dal mi erární klíč, který visel na dřevěné desce mezi mnoha jinými klíči; pamatuju si všechno do detailu: klíč od mé místnosti byl přivázán silným konopným provazem k malé dřevěné destičce, na které bylo bílou barvou napsáno číslo mé místnosti. Tímto klíčem jsem tedy odemkl a sedl si k psacímu stolu; otevřel jsem zásuvku a vytahoval z ní všechny své věci; dělal jsem to pomalu a roztěkaně, protože jsem se snažil v té malé chvíli relativního klidu rozmyslit si, co se to vlastně se mnou stalo a co mám dělat.

Netrvalo to dlouho a otevřely se dveře. Byli v nich zase ti tři soudruzi ze sekretariátu. Tentokrát se již netvářili chladně a uzavřeně. Tentokrát měli hlasy rozhořčené a hlasité. Zvláště nejmenší z nich, kádrový referent výboru. Uhodil na mne, jak jsem se sem vůbec dostal. Jakým právem. Zeptal se mne, jestli nechci, aby mne dal odvést policií. Co prý tu rabuju ve stole. (...) Pak šel k zásuvce a papír po papíru, sešit po sešitu prohlížel. Byly to opravdu všechno mé osobní věci, takže mi posléze dovolil, abych si je dával před jeho očima do kufříku. Dal jsem si tam i ponožky, zmuchlané a špinavé, a dal jsem si tam i bábovku, která stála ve skříní na umaštěném papíru plném drobinek. Stěžili každý můj pohyb. Odešel jsem s kufříkem z místnosti a kádrový referent mi na rozloučenou řekl, abych se tu už nikdy neukazoval.

Jak jen jsem se dostal z dosahu soudruhů z okresu a nepřemožitelné logiky jejich výsledku, už se mi zdálo, že jsem nevinný, že na mých výročích přece nic zlého není a že musím jít za někým, kdo zná dobře Markétu a komu se svěřím a kdo pochopí, že celá aféra je směšná. Vyhledal jsem jednoho studenta z naší fakulty, komunistu, a když jsem mu všechno vypověděl, řekl, že na okrese jsou příliš bigotní, že nerozumějí legraci a že on, který zná Markétu, umí si dobře představit, oč šlo. Ostatně mám prý jít za Zemánkem, který bude letos předsedou strany na naší fakultě a zná přece dobře Markétu i mne.

Pavel Zemánek je mladý muž, který má zjevně před sebou slibnou kariéru. Mimo jiné zpívá v souboru lidových písní a tanců; to je další záležitost, která v Kunderově románu hraje značnou roli. Zejména ústy Jaroslava (dalšího Ludvíkova známého z jižní Moravy) se seznamujeme s úvahou o původu české a moravské lidové hudby. Jaroslav (a tedy také Kundera) úspěšně polemizuje s představou, že lidová hudba je odvozena od umělé barokní zámecké hudby, a dokládá, že kořeny moravské hudby sahají až do pohanských dob. Teprve kapitalismus 19. – 20. století rozbil tradiční venkovskou obecní pospolitost, z níž lidová hudba vyrůstala. Avšak Jaroslav vzpomíná, jak lidové folklorní slavnosti, včetně proslulé Jízdy králů, se v letech 1939 – 1945 stávaly nepostižitelnými, ale působivými demonstracemi obecného odporu proti německé okupaci. A po osvobození Moravy sovětskou armádou Jaroslav vítal nové časy jako dobu slovanskou. Ovšem nové společenské poměry vedly k tomu, že lidová hudba začala být využívána a deformována jako součást prorežimní komunistické propagandy. A Zemánek patřil – samozřejmě kromě toho, že studoval – do tohoto proudu. Vyřešení Ludvíkova případu na fakultě zorganizoval jako veřejný soud před početným stranickým publikem. Přitom působivě předčítá pasáže z Reportáže psané na oprátce: knížky, kterou tajně napsal v nacistickém vězení český komunistický novinář Julius Fučík (později Němci popravený za účast v odboji).

Díl pátý: Ludvík

3

(...) Na stěně visela Fučíkova krásná tvář, tak jako visela v tisíci jiných veřejných místnostech naší země, a byla tak krásná, že dívaje se na ni, cítil jsem se nízký nejenom svým proviněním, ale i svou podobou. A Zemánek četl dál: „Život nám mohou vzít, vid', Gustino, ale naši čest a lásku nám vzít nemohou. Oh, lidé, dovedete si představit, jak bychom žili, kdybychom se znovu shledali po

tom všem strádání? Znovu shledali v životě svobodném, krásném volnosti a tvořením? Až bude to, po čem jsme toužili a oč jsme usilovali a zač teď jdeme umírat?“ Zemánek přečetl s patosem poslední věty a odmlčel se.

Pak řekl: „To byl dopis komunisty, psaný ve stínu šibenice. Přečtu vám teď jiný dopis.“ A přečetl tři krátké, směšné, hrozné věty z mé pohlednice. Potom se odmlčel, všichni se odmlčeli a já jsem věděl, že jsem ztracen. Ticho trvalo dlouho a Zemánek, ten vynikající režisér, je úmyslně nepřerušoval a teprve po chvíli mne vyzval, abych se vyjádřil. Věděl jsem, že už nic nemohu zachránit; když má obrana tak málo působila jindy, jak by mohla působit dnes, kdy Zemánek postavil mé věty pod absolutní míru Fučíkových muk? Ovšem nemohl jsem nic jiného dělat, než vstát a mluvit. Vyložil jsem znovu, že věty měly být pouhý žert, avšak odsoudil jsem nemístnost a hrubost takového žertu a mluvil jsem o svém individualismu, intelektuáliství, o své odtrženosti od lidu, našel jsem v sobě dokonce i samolibost, skepsi, cynismus a jen jsem se zapřísahal, že při tom všem jsem straně oddán a nejsem její nepřítel. Pak byla diskuse a soudruzi usvědčovali mé stanovisko z rozpornosti; ptali se mne, jak může být straně oddán člověk, který sám přiznává, že je cynik; jedna kolegyně mi připomněla některé mé obscénní výroky a ptala se mne, zda tak může mluvit komunista; jiní pronášeli abstraktní úvahy o maloměst'áctví a dosazovali mne do nich jako konkrétní doklad; všeobecně tvrdili, že má sebekritika byla plytká a neupřímná. Potom se mne zeptala soudružka s copem, která seděla za stolem vedle Zemánka: „Co myslíš, co by asi řekli na tyhle tvé výroky ti soudruzi, které mučili na gestapu a kteří se nedožili?“ (Vzpomněl jsem si na tatínka a uvědomil jsem si, že všichni se tváří, jako by o jeho smrti nevěděli.) Mlčel jsem. Opakovala otázku. Nutila mne, abych odpověděl. Řekl jsem: „Nevím.“ „Přemýšlej trochu,“ naléhala, „možná, že na to přijdeš.“ Chtěla, abych vyslovil imaginárními ústy mrtvých soudruhů přísný soud nad sebou, ale mne najednou zalila vlna vzteku, vzteku docela nepředvídaného a neočekávaného, a já jsem se vzepřel mnohatýdennímu sebekritickému utvrzování a řekl jsem: „Ti stáli mezi životem a smrtí. Ti určitě nebyli malicherní. Kdyby četli mou pohlednici, možná, že by se jí zasmáli.“

Ještě před chvílí mi dávala copatá soudružka možnost alespoň něco uhájit. Měl jsem poslední příležitost *pochopit* přísnou kritiku soudruhů, ztotožnit se s ní, přijmout ji a na základě toho ztotožnění domáhat se jistého pochopení i z jejich strany. Ale svou nepředpokládanou odpovědí vyřadil jsem se náhle ze sféry jejich myšlení, odmítl jsem hrát roli, jež se obecně hrála na stovkách a stovkách schůzí, na stovkách disciplinárních jednání, ba brzy poté i na stovkách soudních líčení: roli obviněného, jenž se sám obviňuje a vášnivostí sebeobviňování (naprostým ztotožněním s obviňovateli) si vyprošuje smilování nad sebou.

Zase bylo chvíli ticho. Pak promluvil Zemánek. Řekl, že si neumí představit, co by mohlo být na mých protistranických výrocích k smíchu. Dovolával se znovu Fučíkových slov a řekl, že kolísání a skepse se v kritických situacích zákonitě proměňují ve zradu a že strana je pevnost, která v sobě žádné zrádce nesnese. Pak řekl, že jsem svým vystoupením dokázal, že jsem vůbec nic nepochopil, že nejenom nepatřím do strany, ale nezasloužím si ani, aby dělnická třída vynakládala prostředky na mé studium. Dal návrh, abych byl vyloučen ze strany a odešel ze školy. Lidé v sále pozvedli ruce a Zemánek mi řekl, že mám odevzdat stranickou legitimaci a odejít.

Vstal jsem a položil před Zemánka na stůl legitimaci. Zemánek se na mne už ani nepodíval; neviděl mne už. (...)

Ludvík tedy musel jako politicky nespolehlivý člověk opustit univerzitní studia a nastoupil – jak to tehdy bylo u mladých mužů mimo vysokoškolské prostředí povinné – vojenskou službu. Byl poslán k Pomocným technickým praporům (PTP), což byly jednotky (1950 –

1954) určené pro ty vojáky základní služby, kteří byli svou politickou nespolehlivostí nebo zdravotními vadami nevhodní pro zacházení se zbraní. Pétápáci (podle černých výložek také ironicky zvaní „černí baroni“) trávili léta vojny těžkou fyzickou prací v polověžeňském režimu; Ludvík pracoval v dolech v Ostravě. Na jedné z mála povolených vycházek se seznámí s dívkou Lucií, s níž se hledí intimně sblížit, ale ona – majíc za sebou těžkou zkušenost disharmonického rodinného prostředí a hromadného znásilnění v partě – odmítá a stává se pro něj nepolapitelným přeludem vytoužené intimní partnerky. Ve snaze být jí nablízku Ludvík unikne dokonce tajně z kasáren, ale je odhalen a odsouzen na téměř rok do vojenského vězení. Mezitím mu zemře matka (otec zahynul za války) a z Ludvíka se stává osamělý člověk s naprosto přetřhanými sociálními vazbami. Teprve po delší době dokončí studium a začne pracovat ve výzkumu.

Jednoho dne ho navštíví pohledná reportérka Helena, aby s ním udělala interview a napsala o něm článek; navzájem si padnou do oka a Ludvík ke svému velkému překvapení zjistí, že Helena je manželkou Pavla Zemánka (seznámili se ve zpolitizovaném folklorním souboru). A tehdy Ludvík dospěje k rozhodnutí naplánovat a uskutečnit svou životní pomstu: vyspat se s Helenou a tím Zemánka na dálku ponižit. Domluví si s Helenou víkendové setkání ve svém rodném městě a od svého někdejšího kamaráda Kostky (který je tam lékařem a v románu reprezentuje svět křesťansky orientovaných intelektuálů, ovšem kritických k sociální necitlivosti církve) si půjčí byt a Helenu si do něj přivede.

Ale já jeho ženu teď vidím, sedí přede mnou, opilá, s červenými tvářemi a sukni omotanou kolem pasu. Její silné nohy jsou nahoře obroubeny černí lastexových kalhotek; jsou to nohy, jejichž otvírání a zavírání stalo se rytmem, jenž pulsoval desetiletím Zemánkova života. Na ty nohy jsem teď položil své dlaně a zdálo se mi, že držím v rukou sám Zemánkův život. Díval jsem se do Heleniny tváře, do jejích očí, které reagovaly na můj dotek tím, že se maličko přivřely.

4

„Svlékněte se, Heleno,“ řekl jsem tichým hlasem.

Vstala z gauče, okraj vyhrnuté sukni jí sklouzl zpátky ke kolenům. Dívala se mi do očí strnulým pohledem a pak beze slova (a nespouštějíc ze mne zrak) si začala na boku rozpínat sukni. Uvolněná sukni jí sklouzla po nohou k zemi; levou nohou z ní vystoupila a pravou si ji podala do ruky a odložila na židli. Stála tu teď ve svetříku a v kombiné. Pak si přetáhla přes hlavu svetřík a odhodila ho k sukni.

„Nedívejte se,“ řekla.

„Chci vás vidět,“ řekl jsem.

„Nechci, abyste mne viděl při svlékání.“

Přistoupil jsem k ní. Chytil jsem ji z obou stran pod pažemi, a tak jak jsem jí sjížděl rukama k bokům, cítil jsem pod hedvábím kombiné, poněkud zvlhlého potem, její měkké silné tělo. Zakláněla hlavu a rty se jí pootvíraly mnohaletým návykem (zlozvykem) polibku. Ale já jsem ji nechtěl líbat, chtěl jsem se na ni spíš dlouho, co nejdéle dívat.

„Svlékněte se, Heleno,“ řekl jsem znovu a sám jsem poodstoupil a svlékl si sako.

„Je tu moc světlo,“ řekla.

„To je dobře,“ řekl jsem a pověsil sako na opěradlo židle. Přetáhla přes hlavu kombiné a odhodila je k svetříku a k sukni; odepjala punčochy a stáhla je jednu po druhé z nohou; punčochy neodhazovala; udělala dva kroky k židli a opatrně je na ni položila; pak vypjala hrud' a dala ruce za záda, trvalo to několik vteřin a pak se dozadu vypjatá ramena (jako při výponu) zase uvolnila a

klesla dopředu a s nimi klesla i podprsenka, klouzala z prsů, jež byly v této chvíli oba poněkud stísněny rameny a pažemi a tiskly se tedy k sobě, velké, plné, bledé a ovšem poněkud těžké a skleslé.

„Svlékněte se, Heleno,“ opakoval jsem ještě naposledy. Helena se mi podívala do očí a pak si stahovala černé lastexové kalhotky, které svou pružnou látkou pevně svíraly její boky; odhodila je za punčochami a svetříkem. Byla nahá. (...)

Ludvík s Helenou opravdu prožije intimní akt, který sám pojme velmi fyzicky a razantně. Zjišťuje však – s jistým překvapením – že tuto uskutečňovanou soukromou pomstu nedokáže spojit se skutečným milostným vztahem; situace se nezmění, ani když mu Helena prozradí, že se Zemánkem už intimně nežije, že jejich manželství – z něhož vzešla dcerka – je již fakticky nefunkční. To však stále není konec příběhu; dojde ještě k přímému setkání Ludvíka a Zemánka – a stane se tak v atmosféře výroční Jízdy králů...

Milan Kundera, Žert, Brno 1991, s. 35 – 43, 195 – 197.

Poznámky a vysvětlivky:

čest práci – závazný komunistický pozdrav; **entuziasmus** – nadšení; **fatálnost** – osudovost; **Gustina** – Gusta Fučíková (1903 – 1987), manželka komunistického novináře Julia Fučíka (1903 – 1943), popraveného Němci za účast v protinacistickém odboji; **kádrový** – personální; **lastexový** – z pružné látky lastexu; **Karl Marx** (1818 – 1883) – německý filozof, nejvýznamnější teoretik komunismu – politického hnutí, které cestu k stálému a spravedlivému rozvoji společnosti vidí v revolučním nastolení politických poměrů, kdy jsou hospodářské podniky zestátněny a vládnoucí komunistická strana jako nejkvalitnější složka společnosti uskutečňuje totální kontrolu nad obyvatelstvem včetně ovlivňování duševního a soukromého života občanů; **nihilista** – stoupenec nihilismu, tedy filozofického postoje, který popírá předměty i jevy každodenní skutečnosti; **Lev Davidovič Trockij** (1879 – 1940) – ruský komunista, jeden z předních organizátorů komunistického převratu v Rusku r. 1917, prosazoval idealistické pojetí komunismu jako atraktivní revoluční ideologie pro celý svět, a byl odpůrcem spojení komunismu s velmocenskou politikou Sovětského svazu, ve 20. letech prohrál mocenský souboj s Josifem Stalinem, byl vyhoštěn z vlasti a posléze v Mexiku zavražděn Stalinovým agentem.

http://s3.amazonaws.com/criterion-production/stills/131961-ee05d59d4a11cbcd262a8db82987205/Joke_Still_original.jpg

<http://www.klasterchotesov.eu/obrazky/filmy-zert.jpg>

<http://24fpsverite.com/wp-content/uploads/2012/03/zert-5.jpg>

http://img.csfd.cz/files/images/film/photos/000/125/125656_5041fe.jpg?w370h370